Minne af General-Amiralen Grefve Carl Aug. Ehrensvärd

Bokutgåva

Texten ingår i *Svenska Akademiens Handlingar Ifrån År 1796. Femtonde delen*, s. 253–306. Tryckt hos Johan Hörberg, Stockholm 1833.

MINNE

AF

GENERAL-AMIRALEN GREFVE

CARL AUG. EHRENSVÄRD.

* * *

Ett halft århundrade har förflutit sedan den äldre Ehrensvärd, som byggde Sveaborg och skapade armeens flotta, försvann ibland de odödliga. Det vore således för Svenska Akademien, som endast på ett sådant afstånd i tiden får ur Statens häfder hämta föremålen för sina årliga minnen, nu tillåtet, att till den poetiska minnesvård, i hvilken hon redan förvarar hans stora namn, tillägga en historisk. Men dels skulle hans ovanligare förtjenster fordra den högre gärden af ett äreminne; dels stå vi ännu för nära den tidepunkt, då det ena af de värn, som han för Sveriges säkerhet och helhet upprättade, gick förloradt, för att ej smärtan deraf skulle förbittra sjelfva åminnelsen af hans storverk.

Men då Akademien nu i hans ställe upptager hans son ibland sina minnesbilder, så är det icke befälhafvaren öfver den Svenska flottan, icke en af de hjeltar, som med Gustaf III delade mödor och faror och äfven ur motgången räddade äran, hon tillegnar sig, utan den vittra Författaren; eller rättare, det så tänkande som lifliga snille, hvars egna sätt både att uppfatta och uttrycka hvad konsten har renast och ädlast, skulle gjort honom, äfven utom den bana, han i staten beträdde, för efterverlden minnesvärd. Hans enskilta lif kan väl icke ifrån det offentliga fullkomligen skiljas, och vore, oaktadt sin genialiska älskvärdhet, icke ett ämne för närvarande minnesgärd; men beggedera betraktas vid detta tillfälle i sammanhang med den estetiska synpunkt, ur hvilken han sjelf såg allting så i menniskolifvet, som i naturen.

Källorna dertill äro hans egna skrifter. Men äfven dessa, ehuru de angå endast de vackra konsterna, visa oss, huru hans för det ädla i dem brinnande själ beviste sig lika varm för det ädla i tänkesätt och handling.

Carl August Ehrensvärd var af naturen ämnad till konstnär; men son af en krigsman med så stora egenskaper och förtjenster, som så lefde för för sitt yrke, så tjente sitt Fädernesland, som Augustin Ehrensvärd, blef han till samma tjenst tidigt bestämd, i det han redan vid åtta års ålder inskrefs som Cadet vid Artilleriet. De förträffliga grundsatser för unga Krigsmäns daning, som hans Fader i ett tal för Kongl. Vettenskaps Academien hade framställt, var han nu i tillfälle, att på sin enda, af ovanliga natursgåfvor utmärkta son tilllämpa.

Hans uppfostran till krigsman fulländades under kriget i Pommern, dit han vid 17 års ålder följde sin Fader, som i detta fälttåg förde öfverbefälet. Till lands vid Neuensund och till sjöss vid Frischehaff, deltog han i striden på ett sätt, som rättvisade hans befordran först till Fändrik vid Åbo länsregemente och sedan till Löjtnant vid Armeens Flotta.

Bestämd för sjötjensten öfvade han sig deri efter slutad fred vid de färder, som dels emellan Carlskrona och Sveaborg, dels i den Finska skärgården anställdes. Derjemte deltog han i de till Sveaborgs befästande hörande arbeten, dertill beredd genom den grundliga undervisning, han i de Mathematiska vettenskaperna erhållit.

Men icke nöjd med den sjöskola, som Östersjön och fäderneslandet för honom öppnade, for han öfver Nordsjön in i Atlantiska hafvet, och lärde i Brest känna det Fransyska sjöväsendet, som den tiden kunde mäta sig med det Engelska. Efter sin hemkomst biträdde han med recognosceringen på Norrska gränsen och befordrades till Kapiten. Vid samma tid tog han, som Friherre, sitt inträde på Riddarhuset, der Fältmarskalken Ehrensvärd blifvit upphöjd till Grefvelig värdighet.

För en sådan son af en sådan fader kunde lyckan ej vara ogen eller trög. Innan han hade uppnått sitt trettionde år, var han redan Öfverste och Riddare af Kongl. SvärdsOrden.

Så förenade sig alla yttre omständigheter emot hans inre natur, att qvarhålla honom på den i statens tjenst så tidigt beträdda banan. Men ehuru han af skickelsen så väl, som af pligten, hindrades att emot penseln eller mejseln bortbyta svärdet; använde han likväl alla lediga stunder till öfning af sin förundransvärda gåfva att teckna och bilda. Endast den mekaniska färdighet, som all konst förutsätter, saknade han, för att blifva en stor målare eller sculptör. Nu var det blott med ritpennan, som han utgöt sin rikedom af sinnrika ideer och uttrycksfulla bilder.

För ett sådant konstsinne måste en resa till Italien varit en tidig ungdomsdröm. Innan den blef en verklighet, hade han redan fått den känsla af det sköna, som han skilde ifrån hvad han kallade ”känsla af sitt nationella täcka.” Utom de klassiska studier, som utgjort en hufvudsaklig del af hans uppfostran, hade utan tvifvel de trogna aftryck, som i Målar-Akademien förvaras af Apollo del Belveder och andra den Grekiska konstens mästerverk, väckt den förkärlek för antiken, som rådde hos honom redan vid hans afresa. Dertill hade ock umgänget med Sergel, som då var nyss hemkommen från Italien, mycket bidragit,

Ehrensvärd lemnade Fäderneslandet 1780 och återkom 1782. Det lättaste och behagligaste sätt, att göra hans närmare bekantskap, är att följa honom på denna resa i hans beskrifning öfver den: om hvilken han sjelf, i ett företal af ett par rader, yttrar, att den vore för kort, om icke andra resebeskrifningar voro för långa. Den innehåller endast flyktiga, men oftast träffande, alltid egna och lifliga drag. Några af de förnämsta, som beteckna hans personlighet, ej mindre än de ställen, han besökte, må här meddelas.

Genast märker man att det är en konstälskare, som reser. Det första och nästan det enda, som han yttrar om Paris, dit han först begaf sig, är att Pigal, den namkunnige bildthuggaren, icke sökt den stora smaken, och att Hudson icke var en så fullkomlig konstnär, som Sergel. För öfrigt har han om denna stora och märkvärdiga stad ingenting annat att säga, än att han tyckte all smak der vara Fransysk. Dermed ville han bemärka ”ett godt i ett slags glädtigt, ett ondt i ett slags tvärt, ett godt i ett slags rikt, ett ondt i ett slags brist, ett godt i ett slags eld, ett ondt i ett slags torrt. Fransyskt ville då säga detsamma, som qvickt, stympadt, obetänkt, torrt, fattigt och gladt.”

Hvad han om sin resa genom Frankrike antecknat, är endast, att Fransyska qvinfolket öfverallt brukade mössor och hade en stark röst, hvars styrka åt södern tilltog i en klar ton, samt att småfolket nyttjade papper till fönsterrutor.

Då han for öfver Alperna, hade han en känsla af förödelse. De syntes honom lemningar af en planets sönderfallna yta. Dock erkände han att de på långt håll voro vackra.

Då hans ögon, ifrån dem befriade, föllo ned på Italien, som syntes honom en jemn trädgård, funno de, såsom ifrån Norden komna, ett stort nöje att se palmen och citron-trädet växa ibland åkrar och gårdar, att se

gårdar strödda som blomster, folket i rörelse som under en högtid, och jorden bära sin frukt i tre lag.

I Florens blef han förundrad, att se taflor, med Rafaels styl målade före Rafael; och i Rom fann han att de gamla haft smak, då de nyare blott sökt den. Hans omdöme om Rom är för öfrigt detta: ”Rom är ingen vacker stad, men gifver tillkänna de stora steg, menniskan gjort ifrån och till Barbarismen: den förvarar aktningsvärda qvarlefvor af *den fordom uppodlade verlden.*”

I det Neapolitanska landet mötte honom en stor utsigt, begränsad af Alperna, öfver de Lyckliga fälten, hvarvid han anmärkte att ögat älskar det vidsträckta, då det har anseende af lycka och en hög gräns.

Till detta anseende af lycka bidrog i hans ögon, jemte landets fruktbarhet och de många barnen, som voro lefvande blomster och qvinnorna och det stora manfolket, äfven den ideala hyn hos qvinkönet, som hvarken var för röd eller för hvit, eller för blå eller för gul, utan derigenom att i alla dessa färger det starka var på rätta ställen utspridt, betecknade en sann helsa. Sjelfva klädedrägten tyckte han genom sin otillskurna enfald röja ett lyckligt folk, som nöjdt med sitt, ej älskar det nordiska ombytet.

På Sicilien fann han berg af Marienglas, och agater, mönster för landtgårdar, ömsom lefvande stängsel af Aloe och Indiskt fikonträd, ömsom gärdesgårdar af pelare och architraver, ruiner af tempel, som vittnade om forntidens smak.

Ön Malta betecknar han, som en platt klippa af en gul sten, som ger gult dam och gula hus, och der den beväpnade Munkeorden har fyra galerer och ett ruttet skepp.

Återkommen till Sicilien, besåg han Dyonysii öra och betraktade på afstånd Ætna, som han kallar ett berg, sammansatt af Vesuvier. Ut på sjön syntes röken derifrån svart, orörlig och stigande genom två lag af moln.

Såsom prof på hans skicklighet i en längre beskrifning, som han högst sällan tillåter sig, må följande om Scylla anföras: ”Det är en vattensprutning, förorsakad af en rullande hafsvåg genom en grotta, halft under och halft öfver vattubrynet: liknar de sprutningar, man finner kring stranden af Syracusa. Vågen, som är hög och långslutt, innehåller således mycket vatten och måste med sin höjd ha en stor kraft; när denna rullar i ett sådant hvalf, täpper den ingången, förandes luften framför sig åt bottnen på Grottan, der den ej slipper ut; men tar sin kraft igen och bryter genom vattenmassan. Detta sker med ett skott och ett vattendam, som liknar rök.”

Om eldsprutningen ur berget Stromboli yttrar han, att ”hvar eldgnista är en ljungby-sten och hvar kastning har en större hastighet än skottet ur ett gevär; ehuru afståndet från ögat gör, att rörelsen synes långsam.”

På vägen emellan Neapel och Salerno fann han trakten vid La Cava ”vacker på ett stort sätt,” och kände sig ”lycklig” att se verlden bebodd.” ”Fälten bröto sig i berg, klipporna kastades åt skyarna och stora vattenfall störtade under vägarna; men öfver allt rådde en fruktbar stillhet.” Vid Pestum utbröt sig hans förundran öfver de tre antika Templen, i harm öfver de konstkännare, utan medfödd smak, som förklarat dem för lemningar af det fula byggnadssättet, och som alla varit från Norden.

Då han ifrån Rom skulle återresa till Sverge, anmärkte han, att nejden omkring denna stad var den fulaste af alla utom den kring Åbo.

Oaktadt det yttre utseende af lycka han i Södern funnit, erkände han nu, att ju längre han for upp åt bergstrakterna, ju mer fann han i folkets boningar ett inhyses-tycke af lycka; och sökte orsaken dertill i ett slags flit hos bergsboarna och ett slags hvila hos slättboarne; men anmärkte, att hvad nöden gör för de förra, kunde en lagstiftare göra för de sednare, för att sätta dem i rörelse.

I Ancona mötte honom redan mindre ordentliga ansigtsställningar och löjliga kärringar. ”Saken tilltager

mera norr opp, och är besynnerlig.”

I Cesena misshagade honom Arkaderna under husen genom ”sitt fula utseende och sin vekliga nytta.” Dervid jemförde han de nyare, som söka beqvämligheter, med de gamla, som sökte blott ett fullt fyllande af sanna behof: hvarigenom deras byggnader blefvo vackra; ty det förnöjer ögat att finna en sannfärdig orsak till allt: då deremot en mångfaldig sammansättning till dolda behof är ful. På samma grund anmärkte han emot qvinnorna i Reggio, att de buro en hatt, liten som ett löf, utan nytta och utan prydnad.

Vid farten från Cesena öfver en brygga, som bestod af ett enda hvalf, ehuru den gick öfver en stor ström, förebrådde han det nyare ”ett slags omåttlighet.”

I Bologna såg han en mängd taflor och älskade alltid Rafael, antingen målningen var af honom sjelf eller af hans skola: ty ”der fanns mera tycke af styl.” En konstnär behöfver mycket, tillägger han: ”icke nog att ha vett, icke nog att ha eld; han skall, som en ungdom känner kärlek, känna det ädla.”

”När konsten skildrar en menniska, är det icke nog, att den menniskan ser lefvande ut: den bör vara den vackraste menniska, och vara lefvande på det vackraste sätt.”

När han fick se den namnkunniga taflan af Guido Reni, som föreställer Apostelen Petrus, blef han bestört att finna den så väl målad och likväl så ful. ”Hvad olycka! sade han, att det går an att måla väl med låg styl; och hvad är icke detta för ett stort hinder i konsterna!”

Innan han lemnade Italien, ropte han redan: ”Farväl styrka och helsa, orsak till skönhet och smak! Farväl vackra natur! Norden nalkas. Välkommen oreda.”

Dock fägnade honom ännu dels utsigter af landet ”med tycke af diktade landskap,” dels konstens verk, sådane som Da Vincis stora tafla öfver Nattvarden, hvilken han satte i bredd med Rafaels verk och Sveitzer-skolan i Milano, den enda rättbyggda kolonnad, som han i hela Italien fann.

För öfrigt tyckte han om de många vackra husen af Palladio i Verona, i Vicenza och Venedig; ehuru hans architektur ej syntes honom aldeles ren ifrån infall.

S:t Marie kyrka i den sistnämnda staden fann han ej ful, fastän i en förskämd Grekisk smak. ”Man kallar den Göthisk, sade han; Götherna hade ingen smak, de apade eller röfvade; tvenne saker som med hvarann slägtas.” s. 29.

Ehrensvärd hade ibland Arabeskerna i Pompeji och Herculanum funnit målningar af hvad man anser för Göthisk architektur, och slöt deraf, huru litet fog man har att kalla den Göthisk.

Vid gränsen af Italien fann han cypresserna försvinna; och snart sade honom stora barrskogar, att han var i norden. Ännu mer påmintes han derom af folkets utseende och lynne. När han for åt Södern, tyckte han folkets utseende och tycke bli allt mer vackra. Der såg han ålderdomen behålla någon ting fast och ärbart i ansigtet och små barn alltid se friska ut. Nu såg han motsatsen af allt detta, och hus af timmer och stängsel af gärdsle. Han tyckte icke om att så ofta se bindlar, som bemärkte tandverk, så hetsigt färgade kinder, som bemärkte lungsot och ett slags sinneslättja, som kallades godhet.

Redan i nordliga Italien hade han funnit utstående kindknotor och naturen mistat sin jemnvigt. Hos qvinnorna syntes bondblygsel, hos karlarne fjeskaktighet; men den var i en liten grad emot hvad det blef sedermera norr om Alperne. Om de menniskor han der mötte, sade han: Att finna dessa ansigten ej bli sköna, är lätt. Det är troligt att de bli täcka, och de bli täcka. Nordiska qvinnan får en färg, en ungdom, ett infall, som ställer i tycke, hvad som brast i sannt: friskhetsglädjen blandar sig med lidandet af climatets tryckning och sätter en ömhetsstämpel på ansigtet, som ger åskådaren ”förtjusningsvillan.”

Denna täckhet fann han i Tyskland blandad med något tungt, i Frankrike med något qvickt, i Sverige med något torrt.

I Ungern fann han en skugga af den fordna Romerska soldatdrägten. ”Besynnerligt finna den skuggan utom Italien!”

Sin resa genom Tyskland beskrifver han i få ord, af hvilka detta om Berlin och Potsdam blifvit ett ordspråk: ögat tror sig finna flera kolonner här, än i Rom, men ögat frågar öfverallt: ”kolonner, hvad gör ni?”

I Dresden syntes honom tre-våningars hus, i jemförelse med de Italienska, endast modeller, men ändå större, än de i Stockholm. Äfven nejden deromkring, ehuru vacker, var småaktig för hans uti Italien förvanda ögon. ”Hvad der skulle försvunnit, gjorde här en stor effect: små strömmar, små berg.” s. 33.

Innan han kom till Stralsund, fann han redan gråstenar, som bådade hans fädernesland.

Efter sin hemkomst meddelade han sina åsigter af Södern och dess konstverld, dels i en särskild skrift1 ställd till Konungen, som delade hans nit för de vackra konsterna och snart skulle sjelf företaga en resa till Italien, dels i sin af talande teckningar åtföljda resebeskrifning 2, hvaraf endast få exemplar trycktes för hans vänner. Det nyss lemnade utdraget deraf visar redan hans rådande idéer.

Det var i konstens verld han egentligen lefde. Äfven naturen betraktade han med en konstnärs blick. Af landet såg han blott det pittoreska deri; och Folket var för honom blott figurer i en tafla. Derföre fäste han så mycken uppmärksamhet icke endast på anletsdragen och kroppsställningen, utan ock på klädseln, såsom på ett draperi. Sjelfva sederna bedömde han ur synpunkten af det sköna.

I enlighet med denna esthetiska åsigt af verlden, indelte han den i anseende till tiden i den gamla och den nya, samt i anseende till rummet i Södern och Norden, med en stor förkärlek för begge de förra.

Endast i den gamla fann han konsten fullkomnad. Endast antiken tillade han den ideala styl, som ”icke har prunk eller låghet i stort, icke låghet eller prunk i smått, som visar naturen, der hon *skall* vara, icke der hon är; som i expressioner visar mognad och återhåll, som har det innerliga af allting och som ger en allvarsam och älskansvärd känsla för naturen.”

Den sanna skönheten, ”ehuru icke för alla, minst för dem ifrån Norden fattlig,” fann Ehrensvärds säkra blick i de målningar, som prydde rummen i Herculanum och Pompeji, ehuru de voro gjorda af väggmålare i småstäder. Antikens företräde röjde sig äfven i de hvardagligaste småsaker, som ur jorden blifvit uppgräfna, i hvilka den Grekiska handtverkaren gjort för ögat synbart det angelägna af saken, genom teckningen af ett fullskapadt. De minsta husgerådssaker, antingen de tjente i ett tempel eller i ett kyffe, voro lika aktsamt, väl och täckt gjorda.

Emot den ideala stylen, satte han den låga, hvarmed han förstod ”den, som på minsta sätt har en känsla af sjukdom, eller af någon ting öfver eller under måttan; den, som på minsta sätt har en öfverdrift, antingen i en visad styrka eller i ett visadt behag.”

Ifrån denna låga styl frikände han ingen af de nyare, icke ens Rafael. Var icke Rafael ädel frågar han sig sjelf och svarar: ”Den ädlaste; men med en liten öfverdrift, icke i starkt, men i ett för godt.”

Detta förklarar han så, att i det som är för godt, ligger ett slags älskansvärd svaghet, så att, om denna svaghet vore borta, visades en säkrare godhet, det kom då närmare det ädla och det blef det ädla.

Om Grekernas Apelles föreställde han sig, att han var en Rafael i antik styl.

Det största, till vidd och prakt och anspråk åtminstone det största, af den nyare konstens verk Sanct Petters

kyrka i Rom, bedömde han med ännu större stränghet. Han fann henne för stor och ändå ej nog stor: hvartill han ansåg orsaken vara den ”att hon liknar en byggnad, som växt och tilltagit i ett jemt förhållande: hvilket strider emot naturen, som gör ett stort berg helt annorlunda än ett litet.” Bramante, som gaf första planen till denna byggnad, föresatte sig, att ställa Pantheon i luften. ”Men en massa, samlad för att höjas i vädret, bör för ögat visa en angelägen sak, nemligen en försäkran om sin stadga. S:t Peters kyrka är bruten på taket i två små och en stor dom. De gamla, våra mästare i sanning och smak, byggde Pantheons Dom infattad i sidoväggen, denna försigtighet bemärkte något stort.”

Ibland flera andra bevis på den nyare smakens felaktighet deri, att den afviker ifrån det sanna i saken, är det tycke man haft för en platfond, som målad i perspectif visar figurerna i förkortning. ”Öppen himmel i ett hus, ett rum utan tak: sådant är yra. Menniskan ser sin like och hela naturen i egen horizont; fogeln ser i plan, insekten ser i platfond.”

Hvad han hos de nyare erkänner vara lika med de gamla, är ”skickligheten, att göra det väl, som man antingen väl eller illa, med goda eller elaka känslor, har uttänkt.” Och det är på denna skicklighet som man i Norden har mer afseende, än på skönhet. ”Vår allmänhet,” säger han, ”ger sin aktning åt snillemödan i en konst: – man vill se en konst vara en konst. – Man älskar der ”det öfverdrifna i en smak: man vill se det yppiga kring det täcka.”

Derföre tror han ock, att tvisten om antiken, eller det modernas företräde alldrig skall upphöra hos de Nordiska folken.

Till dessa räknar han alla, som bo norr om Alperna och Pyreneerna, och härleder deras skiljaktigheter både ifrån de sydländska och ifrån hvarenda, icke blott af den polhöjd, under hvilken de lefva, utan af hvad han kallar verlds-elektricitet, och hvarigenom han tror, att bergsryggarne med sina spetsande sträckor förorsaka klimat i klimat. Till Norden hänför han således äfven Frankrike; men då det af Pyreneerna och de ifrån Alperna utgående Cevennerna är liksom i en låda inneslutet, så utgör det en särskilt del deraf, hvarföre det ock i lynne och seder och smak har något eget.

Söderns innevånare syntes honom ifrån dem i Norden bestämdt skilda genom sitt ljusa och krusiga hår, sina bruna ögon, sina rundare och fastare anletsdrag och sin ädla, hvarken af fetma eller magerhet vanställda kroppsgestalt.

Lynnet i södern fann han, olikt den nordiska stickenheten, ej retas af små orättvisor i seder. Italienarn känner endast verkliga förolämpningar och är allvarsam i böjelser, eldig i lek och stark i hämnd, men slagskämperi är honom obekant. Hans både dygder och odygder härröra af styrka.

Kring Östersjön blir hämden för en verklig sak så tilltagen, att den icke ens hinner komma på förslag innan den dör.

Italienarn sätter icke det sanna i klassen af det fåfänga och sätter icke fåfängan i klassen af det sanna. Han äter i stillhet för sig sjelf; men i byggnad och hofhållning gör han allmänhetens ögon till viljes med all den prakt, ett tidehvarf begär.

Folken i Norden förbyta saken: i sina naturliga behof sätta de prakt; och hvarest prakt gjorde en verkan, der sätta de hushållning; de gå tvertemot saken. Det kommer deraf, att deras naturliga öfverdrift och lättsinnighet bjuder dem i hvart ögonblick, att påminnas om den öfverflödslyckan, de kunna ha; deraf kommer en fattigdom, som förbjuder dem hvad de borde ha.

I ett godt klimat har man tid att tänka och njuta. Der en lindrig möda ger en lindrig hvila der har man råd att upptäcka glada behof, som äro skilda ifrån de nödvändiga. Men i norden gör klimatet en stor nöd, och då

nöden är förbi, en stor sinneshvila. Menniskorna der utöfva sin styrka i språng och dväljas dessemellan i dvala. Klimatet kastar dem ur hvila i hastverk och ifrån hastverk till hvila. Man kan derföre icke i Norden begära en sann konst och en sann smak.

Fransosen är en glad Nation, full af hetsigheter; Norden är en tung Nation, full af hetsigheter; Italienarn är mogen och full af eld. Denne söker måtta och får vällust, de förre söka vällust och få öfverdrift. Italienarn söker ett sannt i naturen och får ett stort. Den Nordiske söker ett stort och får ett för mycket. Den ena är gjord att njuta starkt och länge; de andre äro gjorda att njuta hastigt och ofta. Den ena är gjord att skapa. De andra att förstöra. Driften dertill, ehuru den hålles tillbaka ifrån andras förderf, gör det förderfvet, att man förstör sig sjelf.

Ehrensvärd nekar väl icke, att jemte klimatet äfven regeringssättet och religionen verka på lynnet och sederna, och genom dem på smaken och konstsinnet. Tvertom härleder han dessas förfall ifrån samhällets och kyrkans missvård, som gör att folket griper till förbudna nöjen. De rena försvinna, ordningen och allt, ända till det vackra, lider.

Emellertid fann sig Ehrensvärd i hela Italien, der hvarken den verldsliga eller den andliga styrelsen är att berömma, och i synnerhet i Neapel, der den icke är bättre om ej sämre, ganska belåten både med landet och folket och lefnadssättet och smaken.

Smaken i Neapel, ehuru den som ett blindt tycke yrar i tanklöshet, utan lag, utan vett, anser han likväl för den enda i Europa som kunde blifva ideal, om den blefve upparbetad. Folket leker der i konsterna gladt och fritt, och har aldrig förvandlat saken i granlåt, blott satt granlåt på saken. Äfven i deras medelmåttiga taflor gläder det ögat, att se alltid vackra ansigten, täcka lemmar, lediga ställningar, klar färg, fri men begriplig sammansättning: Ingen konst, intet band, godt och utan möda. De stora arbeten hos dem se stora ut. De förbjuda tillhörigheterna att arbeta mot saken. När man med skäl försakar smaken i deras obelisker, har man likväl icke orsak att vredgas: man ler åt en massa, några roliga barn samlat.

Den öfverseende förkärlek, som i allt detta tydligen röjer sig, synes hafva härrört icke blott af det särskilta nöje, som Ehrensvärd i Neapel öfverhufvud erfor, utan ock af den inbillning, att efter den Grekiska koloni, som här fordom funnits, ännu någonting Grekiskt vore öfrigt. Äfven i bond-, flickornas klädsel tyckte han sig se den fordna Grekiska drägten, så enkel, så ledig och så lätt och af en så allvarsam täckhet, att han deraf påmintes om den grundsatsen att de delar, som utgöra skönheten, bestå blott i enfaldiga behof och en mycket mogen natur. Ja, han tror, att med en bättre uppfostran och undervisning kunde Neapolitanarne ännu i vår tid vara Greker.

Den Fransyska skolan, som han jemför med den Neapolitanska, efter de begge hafva en glad ton, finner han hafva ingenting mer framför denna, än att hon en gång härmat den Romerska, hvilket den andra aldrig gjort. I naturlig smak tyckte han den Neapolitanska öfvergå icke blott den Fransyska, utan ock den Romerska skolan.

Fransosen, säger han, alltid kärf, stympad och öfverdrifven, är utur stånd att hinna ett oskyldigt lynne i någon konst: han har af nöden att stödja sig på andra och vara qvick.

Vid ett annat tillfälle, då han talar om den Fransyska smaken, finner han den tvungen i det stora af konsten, och öfverdrifven i det lilla. Med detta omdöme om den förnämsta skolan i Norden, som äfven i Södern vetat göra sig gällande, må man, för att rätt fatta Ehrensvärd, jemföra detta om den Italienska i allmänhet. Den har stor smak utan naivetet i allt: det felas henne naivetet i det vackra. Den har i det vackra ett slags brist, men på ett stort sätt och ibland ett slags öfverflöd på ett lågt sätt, men alltid på ett stort sätt.

Ibland en mängd särskilta anmärkningar, i hvilka han med ett par ord har sagt ämne till en hel föreläsning i

Estetiken, nämner jag blott dessa: ”Man förlorar smaken genom smaken sjelf.” ”Naturen skall följas i ett stort och frångås på ett stort sätt.”

Hvad Ehrensvärd under en resa uttänkt och i strödda tankar på papperet utkastat, samlade han sedan till ett slags system i den ryktbara skrift som bär namn af ”de Fria konsters Philosophi” 3.

Den första grundsats är att urbilden af det sköna måste tänkas hos Gud sjelf såsom det fullkomligaste väsende; men hvars skönhet, om den blefve för oss synlig, skulle så betaga oss, att den förstörde hela vår varelse. Endast i sinnebilder af hans egenskaper kan den af oss fattas 4. Äfven i naturen uppenbarar den sig, ty naturen åt sig sjelf lemnad är alltid skön, men oroad af händelser och förfång blir hon urartad och får ett fult skaplynne. Detta härrör af de smålagar i naturen som lägga sig i vägen för de stora 5.

Hos menniskan sjelf är i hennes innersta en medfödd känsla som leder henne, genom det stora sammanhang hon har med hela naturen, att framför allt älska det fullkomliga och sköna och det i stort färdiggjorda allting. Men denna känsla måste utbildas genom en sådan uppfostran som vänjer oss vid en ständig aktning på naturens skick och ifrån fördomar bringar oss tillbaka till naturen 6.

Skönt 7 är för menniskan allt hvad i naturens alster är för henne närmast nyttigt och af menniskoverk allt, hvad som är gjordt rätt på saken, ländande till fyllnad för de rena behofven i menniskans friska natur. Men i den mån tingen blifva sammansatta och för menniskans oartade natur tjenliga, fly äfven deras skönheter mer och mer 8.

Genom en förfelad uppfostran 9 uppkommer flärd som är saken ditåt eller ett stort sken af saken och en mångdubbel skapnad deraf. Den är som en dimma genom hvilken föremålen ses på afstånd. Den visar allt men icke nog, den visar mer och icke allt.

Utom denna flärd i saken är ock hos menniskan en flärd, som härrör deraf att man fördubblar mängden af det man njuter, i hopp att ersätta bristen på nöjet deraf. Man förlorar styrka och sanning och fast man sjelf känner ofullkomliga tillfredsställelser, söker man inbilla andra att man upphittat nöjen i ett slags högre grader. Det är denna flärd som förderfvar saken jemte lefnadssättet, och försätter alla menniskoverk så väl som menniskorna sjelfva utur det vackra tillståndet.

Ännu ett tredje slags flärd ligger i falska uttryck som ersätter sin brist antingen genom ett onödigt behag eller genom en viss öfverdrift. När den rena naturen verkar, verkar den på ett enkelt sätt. Det sanna behaget ligger i måtta och lagom. Under denna gräns ligger det låga, öfver denna gräns det öfverdrifna, inom den det ädla.

Ifrån Ehrensvärd i konstverlden, der han sjelf bäst trifdes, skole vi nu vända oss till Ehrensvärd i samhället. Men då af det skäl jag redan anfört hans offentliga lif icke utgör det egentliga föremålet för denna minnesteckning, så inskränke vi oss till en kort öfversigt af de hastiga steg han gjorde, än upp än ned för de höjder, der anseendet och inflytelsen icke alltid tillhöra förtjensten eller åtfölja äran.

Det synes som Ehrensvärds lycka skulle täflat med hans natur i en genialisk lyftning öfver det vanliga ock hvardagslika.

I sin ungdom hade Ehrensvärd förvärfvat sig en förtrogen vän i sin närmaste förman, Major Trolle. De arbetade tillsammans vid befästandet af Sveaborg, och följdes åt till sjös icke blott i Finska viken, utan ock till Brest. Då Ehrensvärd var återkommen ifrån Italien, befann sig Trolle såsom GeneralAmiral i Carlskrona, men öfverraskade sin vän med ett besök i Stockholm. Glädjen af detta möte varade blott ett år. Trolle dog, och ehuru Konungen då var frånvarande på sin Italienska resa, hade han dock för den händelsen, att detta redan vid hans afresa fruktade frånfälle skulle inträffa, qvarlemnat en förseglad skrift, som innehöll

Ehrensvärds upphöjelse till Öfver-Amiral.

Denna befordran var för honom så mycket mer hedrande, som Konungens omsorg, att icke blott underhålla utan förstärka Sveriges sjömakt, då redan upplifvades af föreställningen om ett möjligt fredsbrott med Ryssland. Det förtroende som Konungen satte till sonen af den store Ehrensvärd, blef icke bedraget: hvarken under tillredelserna till kriget eller då det utfördes.

Svenska flottan lopp ut i det bästa stånd, och när det nu gällde, att den äldre Ehrensvärds plan med Skärgårdsflottan, såsom ett stöd för landtarméen, skulle verkställas, njöt den yngre den stora tillfredsställelsen, att icke endast finna den fullkomligen rättvisad, utan ock sjelf dertill medverka. Vid de sammanhängande rörelser, som skulle ske till lands och till sjös, erböd han sig, ehuru högre till befäl, att stå under Meijerfelt, som då anförde arméen: en sjelfförsakelse, som icke är vanlig, äfven då den är nödvändig, men hos Ehrensvärd var en naturlig följd af hans fosterländska tänkesätt, kanske äfven af hans sorglösa lynne och rena känsla för det sköna och ädla.

I det första slaget vid Svensksund 1789 d. 24 Aug. förde han befälet, och hade redan slagit den så kallade Aspö-eskadern, som anfördes af Amiral Kruse, då hufvudstyrkan af den Ryska flottan, under Prinsen af Nassau, trängde in i Sundet, sedan den upptagit de försänkningar, med hvilka Svenskarne förskansat inloppet. Det nederlag för den Svenska flottan, som derpå följde, hade kunnat undvikas, om Ehrensvärd, som förutsåg det nya anfallet och vådan deraf, fått fullfölja sin afsigt att, efter den slagna eskaderns flykt, i tid draga sig undan. Men Gustaf III, som stod nära i land vittne till striden, förböd det, af hopp att vinna en ny och större seger.

Då, efter den förlorade slagtningen, Ehrensvärd för sin Konung framträdde med dessa Lakoniska ord: ”Ers Majestät har ej mer någon skärgårdsflotta”, blef Konungens svar derpå det storsinniga, att han prydde hans bröst med Svärdsordens Stora kors. Det oaktadt ville Ehrensvärd ej längre behålla ett befäl, hvarvid han icke kände sig tillfredsställd. Han begärde afsked innan Konungen, som inom kort tid åter hade en skärgårdsflotta, i det sednare slaget vid Svensksund genom den mest lysande seger hade återställt både äran och freden.

Nu då inga band af samhällspligter, inga hinder af embetsgöromål hämmade eller störde eller tyngde hans snille, synes det som om han kunnat egna hela dess kraft och verksamhet åt det vackra yrke han så högt älskade, så väl förstod och sjelf var mägtig att utöfva. Men genom en icke ovanlig nyck hos snillrika män eller i följd af hans mångsidiga bildning, var det icke konsten utan vettenskapen, som nu blef det främsta föremålet för hans lifliga fattning och djupsinniga forskning. Kanske bestämdes han dertill äfven af den kallelse han fått till Ledamot af Kongl. VettenskapsAkademien.

Nu var det icke mer de vackra taflorna i naturen och deras anordning och exposition, som sysselsatte hans skarpa blick och mogna omdöme. Nu steg han in i hennes verkstad och ville utröna huru hon arbetade, med hvilka krafter och medel och efter hvilka lagar. Hvad han dervid bemärkt och eftertänkt, har han ej i afhandlingar utfört, utan endast i bref meddelat en förtrogen vän, vid hvars död de blifvit af en utländning köpta. Sannolikt innehöllo de mycket, som satte icke blott hans eget snille i en ny dag, utan ock kunnat upplysa vettenskaperna, åtminstone genom anledningar till närmare undersökning af egentliga vettenskapsmän.

En ny regering återkallade honom i statens tjenst på samma plats som han lemnat, dock med förhöjd värdighet, under namn af GeneralAmiral. En följd af denna befordran var, att han trädde i spetsen för en mängd inrättningar, som hade gemenskap med sjöväsendet. En man med den sinnesstämning som Ehrensvärd, ehuru skicklig att stå på ett Amiralskepp och anföra en flotta, ehuru i sitt element då han befann sig på hafvets böljor eller i elden af en slagtning, kunde dock ej känna sig på sin rätta plats, då han med en

jemn tillsyn skulle följa alla de mångfaldiga, ej sällan småaktiga, ehuru för det helas gång nödvändiga befattningar och göromål, som höra till de flera embetsverk han skulle förestå.

Också kunde han ej längre än tre år uthärda dermed. Dock torde till hans begäran om afsked äfven det hafva bidragit, att han genom sin ädla frimodighet stötte sig med en man af stor inflytelse hos dåvarande regering, i det han sade till honom kort och öppet, som hans sätt var: ”Herre! ni vill regera, men ni kan inte regera.”

Sina öfriga dagar tillbragte Ehrensvärd i det enskilta lifvets lugn och frihet. Hans lyckliga äktenskap med Grefvinnan Sophia Lovisa Sparre, förut hoffröken hos Prinsessan Sophia Albertina, sedermera Statsfru, välsignades med en enda son, hvars uppfostran var hans käraste så väl som hans vigtigaste göromål, sedan han skiljt sig ifrån alla offentliga värf. Han följde dervid sin egen grundsatts: att för den som uppfostras alla saker så skola städas i ordning, att han finner hufvudlagarna af det i dager ställda, jemte det han öfvas i särskilta ting, på det han må genom vana fästa hvad han genom begrepp fattat.

Under alla skiften af sin lefnad förblef han en trogen älskare af den bildande konsten och var sjelf en mästare i teckning. En öfverdrift var det väl af Sergell, då han satte hans skicklighet deri öfver sin egen. Men hvari Ehrensvärd var alldeles ensam och i synnerhet beviste rikedomen af sitt snille, det var uppfinningen af de sinnebilder, genom hvilka han uttryckte sina tankar. Så utförde han det märkvärdigaste af Sverges häfder i tvenne band: om hvilkas innehåll och beskaffenhet, så länge de ännu icke kommit till allmän kännedom, hvilket de nu mera genom lithografiens tillhjelp så väl kunde, som borde, läsaren ej ogerna torde se följande ehuru ofullständiga uppgift.

Verket begynner med Fornjoter, hvars mythologiska ätt är framställd än med sällsamma karakteristiska anletsdrag, som beteckna de tre elementerna, Elden, Luften och Vattnet, än med allegoriska bilder, som innehålla sagan om den bortkomna och återfunna Göja.

Derefter följer Odens tidehvarf. Under en teckning af hans tåg från floden Don till Norden, läsas dessa ord, i hvilka man igenkänner Författaren Ehrensvärd: ”Ledsen vara blott Kung, vill bli Gud, söker okunnigheten, råkar Sverige.” Huru Odens Söner intaga Ryssland, Saxen och Frankenland, är föreställdt genom tre vackra ynglingar, af hvilka den förste med sin venstra arm omfattar en ofantligt stor örn, och med den högra mäter den ena af dess utbredda vingar. Den andra ynglingen väger i sin utsträckta hand en mindre fogel vid spetsarna af dess sammanslagna vingar, och den tredje håller en tupp vid näbben. Odens egen eröfring af Sverige är afbildad genom en hjelte med hjelm och sköld, stående på en segervagn, som drages af en vingad, med facklor i begge händerne emellan tvenne höga berg framilande genius. En annan teckning visar honom som en gammal man med långt skägg, ristande runor i en hög stenhäll.

Hela Ynglingaätten, äfvensom de följande, är föreställd dels i historiska, ofta rikt sammansatta och skönt tecknade taflor, dels i en komisk omvexling af de mest besynnerliga ansigten, hvilka Ehrensvärd synes hafva con amore gjort förskräckligt eller löjligt fula, för att visa huru den nordiska fysionomien står efter den sydliga i regelbunden fägring. Till en motsats tecknar han antikt sköna figurer i de allegoriska taflorna, der de landskap, som Sveriges Konungar vinna eller förlora, föreställas såsom unga bortröfvade eller förförda qvinnor. Äfven i de historiska låter han ej sällan, utan afseende på nordens seder och drägter, antingen nakna eller Grekiskt kostymerade personer i offentlig handling framträda.

Det är således icke en rent objektiv framställning, som man i dessa fria konstverk bör vänta, utan det är Ehrensvärd sjelf man alltid igenfinner, än poetiskt diktande, enligt sin fina känsla för det sköna och ädla, än komiskt skämtande öfver det han finner fult och styggt. Stundom uttrycker han på ett löjligt sätt något ganska allvarsamt. Så föreställer han Sverige såsom valrike genom tvenne pojkar som slåss; och vid Håkans giftermål med Margareta låter han i sjelfva bröllopssalen ett par framstående groteska figurer knyta näfven åt hvarandra.

En annan gång är det ett finare skämt, som i knappt märkliga drag yttra sig. Så har Lagman Thorgny inför Olof Skötkonung, oaktadt sin vördnadsbjudande ställning, så väl i hufvudets upplyftning som i näsans spets någonting eget, som Ehrensvärd synes med flit hafva ditlagt, för att uttrycka det tilltagsna och skarpa i hans tal. Hvad verkan det gör hos den på sin thron vårdslöst sittande Konungen, visar den mulna uppsyn, hvarmed han lägger handen på sitt öra.

Ehuru det komiska elementet är det rådande i detta verk: så finner man dock i många taflor ett tragiskt allvar, t. ex. i den motsats, som röjer sig i de tvenne öfver-Konungarne Inge, af hvilka den äldre föreställes med en fackla i handen, flyende ifrån det af honom antända templet i Upsala, och blickande tillbaka med en mordbrännares skygga uppsyn. Den yngre åter sitter ensam på en klippa, döende af förgift, som han fått i det af honom nyss byggda klostret.

Mera afgjordt betydande är sammanställningen af de blad, som angå Torkel Knutson. Det första visar, huru han i sin vård emottager Birger såsom ett barn; det andra, huru han åt honom såsom yngling lemnar regeringen, i det han upplyfter sin hand åt sitt på afstånd synliga landtgods; det tredje, huru han sjelf sår sin åker, och det fjerde, huru han, baklänges bunden på en häst, förs till sin afrättning, i åsyn af den på en upphöjd thron sittande otacksamme Konungen. På ett sednare blad är Birgers flykt föreställd genom en mängd hundar, i jagande lopp på ett vidsträckt fält, hvaröfver man ser endast en i skyn sväfvande fågel.

Efter de många fasansfulla uppträden i Folkunga-ättens historia roar sig Ehrensvärd med Konung Albrecht, som han på allt sätt förlöjligar i den ena karikaturen efter den andra, hvarvid hans afvoghet emot allt hvad Tyskt är tydligen röjer sig.

I de följande taflorna öfver Unions-tiden är han väl lika litet skonsam emot det Danska väldet; men det är på ett mera allvarligt sätt han bestraffar dess missbruk genom teckningar af Engelbreckt, som låter hänga Danska Fogdar, o. s. v. Dock förekomma äfven i dem komiska drag, t. ex. det, att Erik gör sin hund till Erkebiskop, och sedan kör bort honom med en spark under svansen, hvarvid tiaren och kåpan falla ifrån honom.

Öfver Drottning Philippa finner man tre taflor, hvilkas innehåll Ehrensvärd sjelf beskrifvit med följande karakteristiska ord. På den första: "Hon förestår på ett värdigt sätt regeringen [10]; "på den andra: "Och får stryk af Erik vid hans hemkomst;" på den tredje: "Och dör."

Likså finner man, ibland en mängd förträffligt både uttänkta och utförda taflor öfver Carl Knutsons omskiftande öden, tvenne, der man läser på den ena: Carl återkallas, och hvad Konungen [11] lofvade honom kl. 4 e. m.; och på den andra: det upphäfde Konungen kl. 7 om aftonen. I dem begge ser man en engel, som, sittande på en sky, hål- ler den venstra armen öfver ett ur, och räcker ner, i sin högra hand, på den ena taflan nummern IV och på den andra nummern VII, för att ställa dem under Konungens ögon.

Stundom tycks hans hand hafva tröttnat, men aldrig hans snille. Äfven i de vårdslösa streck och liksom ur pennan fallna plumpar, med hvilka han antingen af olust för ämnet, eller för att just der lägga en betydelse, tecknat en del uppträden i Christiern Tyranns tid, ligger alltid en sinnrik tanke; och de utgöra i det hela en stor komposition. Också bidrager sammanställningen af dessa taflor till deras effekt, t. ex. då man ifrån det blad, der man ser Christiern begå Nattvarden för att bestyrka sin ordhållenhet, och de tre öfver hans gästabud, kommer till mordscenerna på Stortorget. Vid fasan af det sista, huru förhöjs det icke genom återblicken på de förra! Vid blodbadet, der det rysliga är mildradt genom otydligheten, ser man ur ett fenster ett hufvud framtitta, som, ehuru blott med tre eller fyra prickar antydt, har en sådan uppsyn, att det ej kan vara någon annans än den blodtörstige Tyrannens. Det sista stycket öfver honom, hvarmed verkets första band slutas, föreställer hans resa till Danmark genom en lång haye af galgar.

Det andra bandet, som innefattar Wasarnes tidehvarf, till och med Adolph Fredrik, torde hvarken i

uppfinning eller teckning fullt svara emot den stegrade väntan, som dess stora föremål, så väl som det förra bandets rikedom, väcka. Den närmare tidens mer kända historia har lemnat mindre fritt åt Ehrensvärds lekande inbillning; och till en rent historisk framställning var han för mycket både poetisk och estetisk. Så låter han Gustaf Wasa helt naken landstiga vid Calmar. I en annan tafla föreställes han, ridande i galopp, för att slå den förut galopperande Trolle. Förgäfves söker man här den sanning och trohet, som utmärka Holmbergsons beundransvärda ritningar öfver Gustaf den I:s tidehvarf; och när man jemför Ehrensvärds teckning af den store Konungens afsked af Ständerne, med Sandbergs förträffliga tafla öfver samma ämne, så är det icke blott målningen och utförandet man i den förra saknar, utan äfven dess idé och komposition finner man allt för litet svara emot föremålets storhet.

Icke heller är man rätt tillfredsställd af de tragiska scenerne under Erik den XIV:s och Carl den IX:s regering, eller af de till det mesta blott allegoriska bilderna öfver Gustaf Adolphs tid. I dessa har dock Ehrensvärd haft tillfälle att använda sin antika stil och poetiska inbillning; men ehuru vackra de äro, kunna de icke, åtminstone hvad uppfinningen angår, jemföras med en del andra, t. ex. taflan öfver Norrby, som föreställs i Östersjön stående på kölen af ett fartyg, och utsträckande sin hand med en vidt utflygande flagga, hvars fållar förlora sig bakom horisonten.

Äfven Carl den X:s bedrifter äro, med undantag af en teckning, som föreställer hans hyllning till Konung i Pohlen, genom allegorier antydda, af hvilka en visar honom såsom en kraftfull kämpe med utsträckt hand och framlyft fot, blickande utåt hafvet, medan en högst egen figur, som betecknar kölden, breder ett täckelse öfver en annan som hvilar vid en urna.

Mellan historie och sinnebild sväfvar en förträfflig tafla, som föreställer Carl den XII till häst, jagande en trupp Ryssar, medan Czar Petter står på ett fartyg, och med upplyft svärd utmärker sitt inträde i Östersjön. Taflan öfver Carl den XII:s död får en särskilt betydelse, genom ett par banditiska figurer, som jemte honom stå i löpgrafven.

Äfven i detta band äro de flesta och kanske de bästa styckena, antingen helt och hållet komiska eller blandade med något humoristiskt drag. Så är Olai Petri och Galles theologiska disputation föreställd genom tvenne Prester – den ena i katholsk, den andre i luthersk drägt –, som stå inför den på thronen sittande Gustaf Wasa och knyta näfvarna emot hvarandra. Biskoparnes afsägelse af rättigheten att sitta i Rådet är föreställd genom figurer, som, ehuru blott kastade på papperet med knappt märkliga drag, dock i sjelfva sin bugning inför Konungen hafva någonting karakteristiskt och löjligt. Humoristisk är äfven teckningen af Erkebiskopen Laurentii Petri giftermål. Han står i sin skrud, vördig och bred, och håller i sin ena hand en stor kräckla och vid den andra en späd qvinna, såsom en pendant till den förra. Högst komisk är Biskop Brasks ofantliga figur, med karpus om hufvudet, sittande i en bondvagn vid sin flykt ur Riket.

Äfven vid de allvarsammaste uppträden måste man stundom le, t. ex. då man ser Erik och Johan ligga på knä för hvarandra.

Den sednares liturgi är föreställd genom en qvinna med Påfvemössa och klöfvar, i en med hvarjehanda tecken utsirad styfkjortel, ifrån hvars begge sidor uppstå vingpar med ögon emellan dem.

En fullkomlig karikatur är Carl den IX då han hyllas till Konung, äfvensom Christian den IV då han begabbar Carls utmaning. Men denne, då han vredgas öfver afslaget af den lag han ville införa, att hvar och en adelsman, som icke gjort framsteg i bokliga konster, skulle förlora både adelskap och arfsrätt, ehuru grym han ser ut med det upplyfta svärdet, har dock något vördnadsbjudande tillika. Carl XI är förlöjligad genom den peruk han bär, äfven då han segrar öfver Danskarne. Men då han föreställes som lagstiftare, har han en annan af ofantlig storlek.

Carl den XII:s stöflar spela en hufvudrol. Redan då han åtar sig att utföra kriget, lyfter han dem på

Rådsbordet, och sedan, då under hans frånvaro i Turkiet fråga uppstår, af hvem Riket skall styras, lyfter han den ena af dem i sin hand. Äfven under sitt samtal med Storvisiren, rifver han ett hål på dennes koftan med sin stöfvelsporre.

Baron Görtz är föreställd i en högst löjlig kostym. Den var väl tidens mod, men Ehrensvärd synes hafva roat sig att öfverdrifva den, dock icke af partianda; ty vid det stycket, som föreställer halshuggningen, säger han uttryckligen, att den skedde emot billighet och lag. Man kunde misstänka, att Ehrensvärds tic emot den Tyska smaken haft någon inflytelse härvid, om ej Siquier, då han till Drottning Ulrika bär fram Carl den XII:s hatt, hvarvid begge hålla en duk för sina ögon, bure samma löjliga drägt.

Adolf Fredriks inskränkta makt är föreställd genom en stämpel med bokstäfverna A. F., för hvilken tvenne personer ligga på knä. Tidens begge partier äro betecknade i en tafla, der man på den ena sidan ser en man med en hatt, som besår en åker, der kråkor flyga omkring och uppäta det sådda; och på den andra en man med mössa, stående vid en kruka, på hvilken tvenne råttor krypa upp, medan en tredje tar sin väg öfver hans rygg.

Detta blad är det sista i det märkvärdiga verket, som Oxenstjerna gaf namnet af Snillets lek i Svenska historien.

Snillets lek var allt hvad ur hans penna föll i bref eller på en papperslapp i ett sällskap, der han merendels satt vid ett bord och tecknade under samtalet.

Ibland andra, med hvilka han brefvexlade, och i bilder lika så mycket som i ord meddelade sina infall, var Grefvinnan von Törne, dotter af Riks- Rådet Grefve Hjärne. Då hon var Hoffröken hos Drottningen Sophia Magdalena, kallades hon af Gustaf den III: la petit Minerve du nord. Ehrensvärd, som ej satte på henne mindre värde, men vanligen nyttjade en helt annan stil, antingen han talade eller skref, gaf henne blott det namnet Pippan, och tecknade henne som en liten fågel. Sig sjelf föreställde han som en papegoja, och ej sällan slutas brefvet med en teckning af den stora fågeln, som kysser den lillas fötter; eller ock låter han, sjelf i menniskofigur, fågeln sätta sig på hufvudet, till och med på näsan. Dessa bref angå dels nyheter från hofvet, dels familjeförhållanden, stundom äfven politiska tilldragelser. Ehuru vårdslöst skrifna, innehålla de alltid någonting qvickt och naivt, eller sinnrikt, till och med djupsinnigt, ehuru blott antydt. Ofta är af de personer, han nämner, ansigtet i några få, men omisskänneliga drag bredvid namnet tecknadt; eller åtföljes en flyktig tanke af en talande sinnebild. Ett bref, som han skrifvit vid den tidepunkt, då Bonaparte återkom från Egypten och upphäfde Direktorium, begyns med dessa ord: ”Det var åska och blixt i Paris; och Bonaparte hade väl någon orsak hvarföre han kom hem.” Midt i dessa rader står en skönt tecknad bild af Jupiter, som öfver sitt hufvud upplyfter begge sina, med åskviggar uppfyllda händer. Efter åtskilligt annat, återkommer han till samma ämne, och säger blott: ”detta var en speleman!” deröfver tecknar han en kraftfull figur, som, stående på en fot, med den största ifver spelar på en öfver hufvudet upplyft fiol.

I ett annat bref af den 3 Mars 1800, finner man under de orden: ”Ingenting nytt, annat än” – en bild af en gammal qvinna, som håller i sin hand en orm. Begge gapa emot hvarandra, och på ett bord bredvid står en kaffepanna.

En annan gång begynner han med det ordet: ”Jag samlar,” hvarvid står en med händer och fötter trefvande bild. Derefter säger han: ”Jag ser ej annat än förbistring i financeplaner;” och ritar derunder de mest besatta figurer med. åtbörder af kif och träta.

I anledning af ryktet om en allians som 1799 skulle slutas emellan en viss stor makt och en liten, tecknade han en katt och en råtta, i sittande ställning midt emot hvarandra. Den förras blick på den sednare är högst karakteristisk.

I ett annat bref af samma år talar han om tidens förbistring och klagar ”att öfverbefälet är utan kraft, Borgmästrarne utan drift och Justitie- Cansleren overksam, innan våldet väcker dem.” ”Allting är som markattevulet och förskrämdt,” säger han, och ritar derinunder en hukande markatta. ”Men bara Regeringen väl får någon under sig, då skall du tro att den plaggar på,” tillägger han och tecknar en högst löjlig grupp af två Satirer, som med spön i begge händren basa en tredje. Jag undrar, skrifver han vidare, hvad våra efterkommande skola säga annat, än att vi haft Prester som uppfostrat oss för det tillkommande, men att ingen har uppfostrat oss för det närvarande och att vi nu äro der hvarifrån ingen repar sig. Uti en stor pastej den onda äter,, säger han till slut, derna, och de nya Philosopherna, som förstöra religion, hafva försvunnit.”

Icke blott i salongen var det hans tidsfördrif att teckna, medan de öfrige af sällskapet sutto vid spelborden, utan mången gång äfven i embetsrummet förkortade han dermed den långa uppläsningen af akter och föredragningen af mål, på hvilka han likväl fäste all nödig uppmärksamhet. Skulle denna någon gång brustit, så afhjelptes bristen genom dem som honom omgåfvo. Man förlät honom att han stundom var tankspridd, då man visste att han alltid ville rätt; och då han af alla, som under honom lydde, gjorde sig älskad, bibehöll han äfven som förman sin aktning. Medan han sjelf sväfvade i fantasiens drömverld, lånte honom alltid någon af de honom i tjensten närmaste, i hamnen, i dockan, i skeppshvarfvet sitt öga, sin mun, sin hand. Ibland dem tillvann sig Amiral Lagerbjelke hans synnerliga förtroende och vänskap.

Denna sysselsättning med egna tankar och deraf härrörande brist på uppmärksamhet, som följde honom äfven i umgängeskretsen, gjorde honom i mångas ögon besynnerlig, stundom äfven stötande. Men alla, som kände honom närmare, voro intagne af hans öppenhjertiga, anspråkslösa, innerligen goda och älskvärda själ, och funno ett stort nöje af hans glädtiga qvickhet och af sjelfva hans egenheter.

En tecknare af hans minne har anmärkt, att han var naturens barn i känslornas renhet, snillets i tankarnas liflighet, att han tillhörde sanningen lika mycket som inbillningen, och att han var lika eldig i vishetens sökande, som kall i farornas möte. Adlerbeth, som anför denna sköna karakteristik, fulländar den genom följande drag, som hans personliga bekantskap med föremålet satt honom i tillfälle att skildra.

”Ehrensvärds hela lefnad gaf ett efterdöme af den i nyare philosophien upplifvade grundsats, att ursprunget till våra pligter icke bör sökas i afseende på egen sällhet. Men denna hans oegennytta var ej verkan af en långsam begrundning; den flöt af en medfödd ädelhet i hans själ, samt af den vidsträckt omfattande blick, för hvilken den enskilta varelsen likasom förlorade sig. Af samma grund tillhörde han mera menskligheten än menniskor. Allt hvad som befrämjade upplysning och förbättring, var hans föremål: alla som dertill bidrogo, hans vänner. Gemensamt med nästan alla, hvilka intagit något utmärkt rum i allmänna ärendens vård, hade han afundsmän och ovänner; men sjelf var han ingens: och det goda hans oväldiga öga hos dessa upptäckte, fördunklades aldrig i hans omdöme af deras enskilta tänkesätt emot honom. Varnad om deras försök att skada honom, fortfor han att göra dem tjenster, icke som det plägar sägas, för att hämnas med ädelmod, utan för det han icke kände någon hämd. I enskilta värf och afhandlingar var han af en uppriktighet, en enkelhet, som kunde missbrukas till hans förfång. Konsten att misstro menniskor, stridde så mycket emot hans lynne, att han ej kunde lära den af erfarenheten. Dessa lyckans lån, som af de flesta med begärlighet eftertraktas och samlas, voro för hans ögon och i hans hand blotta medel till nödig utkomst och till ädla ändamål. Rikedomar hade för honom inga behag; fattigdomen ingenting föraktligt. Jag vågar tillägga, att han var utan ärelystnad. Ty hans öfvertygelse och böjelse förde honom till gerningar, som förtjenade ära och vunno den, men dess utvertes tecken voro honom likgiltiga. I sin husliga lefnad var han den bästa make, far och husbonde; i umgänget sina vänners vällust. Huru vältalig skulle jag vara, om jag förmådde beskrifva deras saknad!”

I det åminnelsetal öfver Ehrensvärd, der hans moraliska värde på detta sätt framställes, erkännes äfven hans ovanliga snille. ”Det ägde både djuphet och omfattning,” säger Adlerbeth, ”men framför allt en genomträngande och hastig blick. Begåfvad med den lifligaste inbillningskraft, fogade han med

förundransvärd lätthet enkla begrepp till sammansatta, upptäckte dessas förhållande till hvarandra och uppställde dem i system. Sökom icke en kedja, i hvars alla böjningar en länk är vidrörd. Skådom i stället blott några få af dessa länkar utmärkta, emellan hvilka tanken, lik den elektriska gnistan, frambryter genaste vägen och öfverspringer en mängd mellanliggande. Några ord ur hans penna uttrycka ofta, hvad en annan god författare knappt skulle sagt på flera sidor.”

Detta loford gafs honom, för mer än trettio år sedan af en Ledamot i Svenska Akademien, ehuru icke inom hennes omkrets, utan i ett Ordenssällskap, dock i en af trycket utgifven skrift. Ogrundad är således den ofta upprepade förebråelsen emot hans närmaste efterverld, så väl som samtid, att den alldeles misskänt hans snille och förtjenst; och att dessa blifvit först upptäckta af den Tyska författaren Arndt, som en tid vistades i Sverige, och på sitt språk har öfversatt en af hans skrifter. Det är sant, att i mångas ögon Svenska arbeten ej äga något värde, innan de fått en utländsk stämpel. Men hvad Ehrensvärd angår, var det naturligt, att en författare ej kunde vara allmänt känd och skattad, af hvars skrifter endast några få, för hans vänner tryckta exemplar voro att tillgå. Emellertid erinrar jag mig, att jag för mer än fyratio år sedan hörde hans filosofi öfver de fria konsterna åberopas i en föreläsning öfver vitterheten af den förträfflige Porthan i Åbo, och att en af hans lärlingar 12, i en akademisk afhandling, stödde på den sina estetiska grundsatser. Således var han äfven i det land, der omdömet öfver Svenska snillen och arbeten måste vara, om icke alltid ett genljud af den ton, som rådde i hufvudstaden, dock en sednare yttring, redan i sin lifstid hvarken okänd eller misskänd. Men visserligen har honom först i en sednare tid skett en mera allmän och fullkomlig rättvisa.

Den närvarande tecknaren af hans minne har dels låtit sitt föremål sjelf framträda och med egna ord meddela sina tankar, dels grundat dess framställning på samtida vittnesbörd. Till slut torde han få göra blott en enda anmärkning, för hvilken han ensam ansvarar.

Den första idéen i Ehrensvärds filosofi öfver det sköna, nemligen att dess högsta urbild är Gud sjelf, men att menniskan ej skulle kunna uthärda åsynen af dess personliga uppenbarelse, har en märkvärdig likhet med ett ställe i den Heliga Skrift. Osäkert är det likväl, om han sjelf känt det eller tänkt derpå.

Moses begärde af Gud, som nalkades honom osynlig, att få se hans ansigte. Men Gud svarade honom: det kan du icke; förty ingen menniska, som mig ser, kan lefva. Dock ville Herren visa honom en skugga af sin härlighet. Si här är ett rum när mig, sade han, och böd honom stiga upp på en bergsklippa. Der stod Moses och såg Herrans härlighet gå framom. Och ehuru han icke fick se Guds ansigte, såg han dock liksom en skymt af hans försvinnande skepnad.

Någonting dylikt erfare vi alla i andaktens heliga stunder. Men på ett särskilt sätt inträffar det med dem, som egna sig åt snillets och konstens yrken, och söka i dem den högsta urbilden af sanning och skönhet. I hänförelsens och ingifvelsens stund, tycka de sig höra en himmelsk röst och känna en gudomlig närvarelse. De ville se den fördolde, för att framställa hans bild till en oförgänglig åskådning. Men de vore icke dödlige mer, om de detta förmådde. Redan det är mycket, om de stå på en sådan höjd, att när de betrakta naturens yttre skönhet, de tillika blifva varse den ur hennes inre utgående stora andens härlighet; och änskönt de icke kunna se hans anlete, dock skönja hans skugga och af den teckna drag, som bringa hvarje åskådare att utropa: det är Herren.

På en sådan höjd stod Ehrensvärd. Derifrån gick hela hans åsigt ut. Det sköna och ädla, för hvilket han stridde, hvad är det annat än ett återsken ifrån en högre verld?

Ur denna synpunkt förklarar sig äfven hans öfriga besynnerliga ideer. Sådana äro de om den undergång, hvarmed handeln, eller rättare den efter penningar och siffror allt värde bestämmande anden, hotar verlden, och om den rådande filosofien, som förstörde all religion. Hvad han sade som ett ord i sin tid, vore ett ord äfven i vår. Men att vidröra detta ämne för så häftiga strider, förbjuder mig icke blott tillfället, utan han

sjelf, hvars bild i närvarande minnespenning är framställd: *med bortlagdt vapen mild och behaglig.*

Noter

1)

Underdånigste Promemoria till Hans Majestät Konung Gustaf III.

2)

Resa till Italien 1780, 1781, 1782. Skrifven 1782 i Stralsund. En ny upplaga utkom 1819.

3)

Den var skrifven 1782 och trycktes 1786, men kom aldrig ut i bokhandeln. I ett exemplar, som fans efter Förf:s död, har han med egen hand dels gjort rättelser i stilen, dels förklaringar och tillägg. De förra äro någon gång rätt lyckliga, t. ex. i svaret på frågan: ”Huru ske verkningarna i folk med sjuka inre organer?” hvilket lyder så: ”De löpa öfver en gräns af måtta, antingen ligga de under, då heta de låga verkningar, eller gå de öfver, då heta de öfverdrifne”: har han gjort denna förändring. ”De flöja öfver en gräns af måtta, eller krypa derunder” o. s. v. Men ej sällan, då han velat borttaga ett fel, har han ock tagit bort det egna och träffande i tanken så väl som uttrycket. Bland tilläggen äro några ganska märkvärdiga, men andra obetydliga eller onödiga. Ett och annat prof följer här efteråt.

4)

Angående detta ämne äro i manuskriptet följande frågor tillagda.” Hvilken religion var sådan (neml. att den personifierade Guds egenskap)? Hellenismen. Varar ej denna religion ännu? Jo midt i Christenheten ibland snillet och nöjen: nemligen i den delen af tillståndet af hela vår lifskraft och just der som sann christendom i sitt högsta behöfves att denna pragt ej må vara gemen, stygg och förhatlig.”

5)

Härvid är i Handskriften tillagdt: ”och hvilka små äro sammanbindningar af de ännu större dem ingen begriper och som ingen angå; men hvilkas verkan menniskan torde ofta kunna och böra afböja i de ting som henne angå.”

6)

I handskriften: ”Den dygdigaste man var bildhuggare, var en sådan man som besett naturen utan tillåtelse till afväg.”

7)

Vid följande frågor i boken (sid. 8):”Hvad är skönt? Det fullkomliga. Hvad är täckt?” förekommer i handskriften följande förklaring. ”Täckt kommer af Täckelse. Täckt är det fula, som är betäckt med vackert. Täckhet är oreda men all oreda är ej täck. Det täcka är sammansatt af ett *är* och ett *intet är.* Det är således sväfvande emellan skönt och styggt. Täckhet är liksom en oreda der åskådaren är bestört att se ordning.”

8)

Vid den jemförelse, som författtaren gör (sid. 15) emellan en gammal Romersk vagn och en nyare, der man ser nakna inkråmet af remmar, jernböglar och träverk, har han i manuskriptet anmärkt, att då allt detta är blottadt, sker det ”tvertemot naturens egen sedvana som öfvertäcker alla konstiga saker.”

9)

Och frågan: ”Hvad händer då man är illa skapad och fått en god uppfostran” (s. 21), är svaret sålunda förändradt: ”Deraf händer, att man i sina tankar, ord och gerningar fäster sig vid det lagbundna, men ej vid sjelfva lifsandan i saken, är van men intet vis.” På den följande frågan: ”Hvad händer tvertom när man är väl skapad och icke fått en god uppfostran?” lyder det handskrifna svaret sålunda: ”Deraf händer att man sammanfogar nya saker och skrider från allmän ordning, antager flärd och med Snille förvirrar hela Sekler.”

10)

Under Konungens pelegrimsfärd till Jerusalem.

11)

Christopher.

12)

Mag. Docens Tihleman, sedan Sekreterare i K. Vitterhets-, Historie- och Antiqvitets-Akademien.